

Олександр Поль, один з видатніших громадських діячів в Катеринославщині, зібрав дуже значні колекції археологічні. Після його смерті (вмер 26 липня 1890 р.) опікуни, призначивши на продаж сі колекції, доручили київському археологу Катерині Мельник зробити каталог їх. В сему томі описані колекції культури доісторичної і клясичної (грецьких кольоній), также часів князівського періоду і козаччини, колекція етнографічна, зброї, монети. Каталог уложений науково, систематично і через те має не саме практичне, але й наукове значінне. На лихо тільки при колекції не завше були доложені відомости про місце находок, днівники розкопувань і т. и., що зменчує ціну деяких речей сих у всякім разі вельми гарних і коштовних колекцій. Особливо цікаві колекції культури кам'яної, бронзової, так зв. скитської, періоду князівського і козацького. Занотуємо особливо значну (коло 90 речей) колекцію з стоянки палеолітичної з під Кривого Рога (в Катеринославщині), де кам'яне знаряддя знайдено разом з кістками мамута в шарі червоної глини; як відомо, число таких находок на Україні дуже не велике (властиво 5), так що ся колекція має велике значінне. Тим більше приходить ся жадати, щоб колекції О. Поля знайшли собі покупця на Україні. Виданне гарне, навіть розкішне, оздоблене добрими фототипічними рисунками. *М. Г.*

Любавській М. Областное дѣленіе и мѣстное управленіе Литовско-русскаго государства ко времени изданія перваго литовскаго статута. Историческіе очерки. Москва, 1893, стор. VIII + 884 + С + VI + мапа.

Останніми часами велике князівство Литовське, чи держава Русько-Литовська, і його політична і громадська історія, право і побут будить що дальше більшу увагу істориків і правників. Кожний рік приносить по кілька розправ з сеї, не що давно — зовсім занедбаної сфери історії. Минулий рік був з сего погляду чи не особливо щасливий. Згадаймо розправу В. Буданова (важна студія про власність селянську в VII т. Чтеній Київського історичн. товариства) Бершадського, Леонтовича, Пташицького, Демченка і ин. Широка праця д. Любавського займає видатне місце в сій літературі, подаючи багато нового, невиданого матеріялу. На основі перечитаних давнійших актових книг т. з. Литовської Метрики автор подає відомости про склад і адміністративний поділ великого князівства Литовського, про громадський склад людности і місцеву адміністрацію. До сего доложено півсотні актів з кінця XV і 1-ої полов. XVI в. — інвентари й акти до історії адміністрації, й історичну мапу в. кн. Литовського. В розбір сеї праці не будемо тут вдаватись, зоставляючи се иньчому часу. *М. Г.*

Бершадській С. А. О наследованіи въ выморочныхъ имуществвахъ по литовскому праву. С. Петербургъ 1893. 94 ст. + 5 табл.

— Литовській статутъ и польскія конституціи. Историко-юрид. изслѣдованіе. СПб. 1893. 114 ст.

Пташицькій С. Л. Къ вопросу объ изданіяхъ и комментаріяхъ Литовскаго статута. СПб. 1893. 78 ст.

Къ исторіи Литовскаго права послѣ третьяго статута. СПб. 1893. 31 ст.

Леонтовичъ Ѡ. И. Спорные вопросы по исторіи русско-литовскаго права. СПб. 1883. 58 ст.

Ся література, назви якої тут виписано, мала своїм початком названу вище розправу петербурського професора Сергія Бершадського, що ще з першої своєї розправи про жидів литовських (Литовскіе евреи, исторія ихъ юридич. и обществен. положенія въ Литвѣ отъ Витовта до Люблинской Уніи, 1883, і два томи „Документів і речест“ до сієї справи) рекомендував себе, як фаховий знавець русько-литовського права, розправу про спадкове право у в. кн. Литовскім. Властиво розправа ся мала на меті коментарій і вияснене розд. III арт. 17 статуту 1588 р., що трактує про спадок безпотомних¹⁾, але для виясненя сеї справи автору прийшло ся порушити кілька загальних питань: він доводить, що з усіх видань статуту офіціяльне значінне мало саме тільки руське виданне 1588 р. (друк. Мамоничів); польскі пізніщі переклади і друковані при них збірники соймових конституцій не мали офіціяльного значіння; з соймових конституцій до Литви відносили ся тільки ті, в яких обговорено було, що вони належать до Литви, і які з кінцем XVI в. стали друкувати ся окрегим відділом за кінцем конституцій коронних; польському праву, як і канонічному, статут 1588 р. надає тільки субсидіярне значінне, дозволяючи „деб чоґо в статуті не доставало, корпстатись з прикладу „иньчих прав християнських“. Після сих доводів перейшовши до справи спадку, проф. Бершадський подає дрібну аналізу термінів статуту — щадок (як саме далеке потомство), кровні і близькі (родичі побічні з боку батька й матери, *согпати*) і виводить, що Литовський статут 1588 р. признає право спадку *ab intestato* за родичами обох лій без всякого краю, тим часом як конституція 1588 р., яка отже відносила ся тільки до земель коронних, право спадку обмежує восьмим коліном (*usque ad octavum gradum inclusive* — Vol. leg. II f. 1210). Ся розправа з'явилась попередю в часописи петербурській Журналь Министерства Народнаґо Просвѣщенія (1893, листопад), і окремо у відбитку, а весною 1893 р. вийшла новим виданнем з додатком кількох *facsimile* й перекладу „Библиографичного опису примірників Л. Статуту“ славного Іґн. Даниловича (1823 р.).

Розправа проф. Бершадського, як бачимо, поставила три головні питання — а) про вартість видання 1588 р. і пізніщих перекладів і видань 3 го статуту й взагалі про его офіціяльне значінне, б) які конституції соймові мали обовязкові значінне для в. кн. Литовського і с) про право спадку в Литві — зоставав ся основою

¹⁾ Наводимо початок сего артикулу для ліпшого виясненя трактованої справи: „Тежъ уставуемъ, ижъ по смерти отцовъ и матокъ дети ихъ сынове и дочки отъ отчизны и материзны не мають быти отъдалены, але они сами и ихъ щадки властныя кровныя и близкие правомъ прироженнымъ и слушне набытымъ звычайемъ стародавнымъ, и тежъ статутомъ первымъ и тепѣрешнимъ, мають посегнути и одержати и тыє добра на пожитокъ свой оборочати вечными часы“ — з виданя Временника Моск общч. ист. и древн. т XIX с. 59.

єго згаданий артикул Статуту 1588 р., чи був він скасований конституцією 1588 р. Статут 1588 р. має значінне й для України-Руси: хоч в часі свого видання вона, за дуже малими виїмками, не належала вже до в. кн. Литовського, і заведена була до земель коронних, але статут сей в XVIII в. стає одною з основ права по Україні лівобічній, і через те порушені питання мають значінне і для української історіографії, незалежно від загального значіння їх, а також деяких спеціальних питань, порушених в сій полеміці.

На виводи проф. Бершадського д. Пташицький, недавний кустос Литовської Метрики, виступив весною 1893 р. з розprawою („Къ вопросу“ і т. д.), де подав критику на перші два виводи д. Бершадського. Він доводив, що статут 1588 р. не був затвержений способом праводавним — затвердили єго не всі елементи сойму, а тільки сам король; привилей, виданий литовському канцлеру Л. Сопізі на друковане статуту, однаково поручає єго видрукувати письмом руським і польським; від Сопізи виходили як руське видане, так і польські 1614 і 1617 р., і як руські, так польські видання повніні були мати однакову юридичну вартість; зпоміж видань „всі ознаки офіціальности“ мало хіба видане 1648 р., видруковане на основі соймової конституції, але судова й громадська практика уживала звичайно сучасні видання, що й були для сучасників своїх джерелом права. З соймових конституцій загальні, себто: в яких не було обмовлено, що вони відносять ся тільки до певної місцевости чи землі, після 1589 р. однаково відносили ся як до земель коронних, так і до в. кн. Литовського; а т. зв конституції в. кн. Литовського друкували ся з окремим титулом тому, що належали тільки до в. кн. Литовського, а не до всіх земель коронних і литовських. На довід д. Пташицький здаєть ся на те, що не було закона, котрий би виключав литовські землі зпід сили загальних соймових конституцій, що збірник конституцій вперше з'явив ся в виданню 1614 р., санкціонованім Сопігою, а 1648 р. збірник конституцій був перевірений в комісії уставленій королем. Так і конституція 1588 р. про кадуки, на думку автора, була обовязковою і для Литви. Коло полеміки про слово „щадок“ не будем спинятись. Зауважимо, що в додатку до розправи видруковані передмови й друкарські привилеї перших видань Статута (1588, 1614, 1617 і 1648), а також кілька уступів (на зразок) статута 1588 р. в давнішому польському перекладі і варіант з статуту бібліотеки Московськ. Синод. друкарні.

В другій розправі („Къ истории“ и т. д.) д. Пташицький на основі зібраного материялу, переважно з книг литовського задвального і реляційного суду, доводить, що в судовій практиці в. кн. Литовського надавало ся обовязкове правне значінне загальним соймовим конституціям, які й не згадували про Литву. Спеціально він спиняєть ся знов таки коло конституції 1588 р. і доводить, що як иньчі конституції сего року, так і конституція про кадуки мали правне значінне в Литві; він уважає на те, що термін „кадук“ (що на єго думку ввійшов в ужиток литовського права разом з конституцією 1588 р.) широко уживав ся в правничій практиці литовській, а далі

наводить серію надань з кінця XVIII в. маєтностей правом кадуковим, за браком родичів „аж до восьмого коліна“.

На брошури д. Пташицького відповів проф. Бершадський другою розprawою („Литовській Статутъ“ і т. д.) у всіх трох питаннях. Що до офіційного значіння Статуту, проф. Бершадський довів рішучо, що Статут затвержений був всім соймом, а не тільки королем: литовські конституції 1588 р., не заведені у *Volumina legum*, а заховані в Литов. Метриці (їх видрукував д. Бершадський в додатку до сеї своєї розправи, видані „за позволеннем всіх станів“, в першій параграфі говорять про затвержене Статута. Не так рішучо, на нашу гадку, доводить проф. Бершадський неофіційність польського перекладу, пояснюючи слова королівського дозволу так, що річ іде не про переклад, а про видрукування руського тексту Статута польськими літерами. Що до питання про правне значіння конституції, то д. Бершадський, згадуючи відносини, в яких стояли Литовці (в значінню політичній, а не етнографічній) до Польщі, цільну оборону їх автономних прав, а ргіогі доводить непевність, щоб загальні конституції мали правне значіння й для в. кн. Литовського; доводи сеї не здають ся нам зовсім рішучими, бо загальні конституції ухваляє той же сойм, що й конституції литовські, і як би в загальних конституціях було що противне Литовцям і мало воно відноситись до Литви, могли вони так само на те не годитись. За те важна увага, яку одночасно й незалежно висловив і д. Леонтович, що перший збірник конституцій для Литви — Гавловицького, зроблений дуже недбало, зовсім не підперає теорії д. Пташицького, і єго класифікація конституцій ніяк не згожується з поділом Гавловицького; що він свій збірник робив для тих, що посідали землі на праві польським, як сам каже. Що до конституції 1588 р. спеціально, проф. Бершадський показує, що в деяких справах, де ухвали сеї конституції не згожувались з Статутом, в практиці правній литовській держались Статуту; уживання терміну „кадук“ зовсім не доводить, що конституція 1588 р. про кадуки мала у в. кн. Литовським правне значіння; що до виданих в кінці XVIII в. надань за браком родичів до восьмого коліна, проф. Бершадський уважає їх за неправовиті, дані *ad male narrata*, які через те тільки не викликали протестів, що восьме коліно „наближається вже, можна сказати, до неомежованого“. По дорозі проф. Бершадський дає ще два цікаві екскурси: один — про право неомежованого спадку в приватних власностях у в. князівстві до 1-го статута (с. 17 і далі), другий — про термін „коліно“, *gradus* (с. 95 і д.), де доводить, що термінольоґія ся, взята з саксонського зеркала (де признавалось право спадку в сьомому коліні, але перше коліно — діти, не рахувалось, а починали лічити з внуків) заснована на рахунку не числа родин, яке існує між двома родинами (як рахує право римське), а число родин, що відділяють того чи иньшого від спільного предка (лічба германська і канонічна); таким чином правнуки, рахуючи на коліна (германською лічбою) будуть третім, а не рахуючи синів — в другім коліні, а на ступні — в 6-ім; таким чином спадок до 8 коліна значить теж, що спадок до 16 ступня.

Брошура проф. Леонтовича вийшла одночасно з останньою розправою проф. Бершадського; в головних питаннях він бере сторону сего останнього — й що до статута 1588 р., і про правне значінне польських конституцій, і про право спадка. Конституція про кадуки на думку автора прикладала ся у в. кн. Литовським до маєтностей, наданих польським правом кадуковим. По дорозі він дає цікаві уваги про кодифікацію литовську, згадки про статут до першого статута (на єго думку, називали так взагалі суму загальних праводавних актів) і про право спадку до статутів.

Таким чином полеміка, що мабуть не скінчила ся ще на сему й викличе нові розправи, дала вже серію цікавих студій і уваг в сфері праводавства й права в. кн. Литовського, і треба поставити на честь проф. Бершадському, що він дав сему ініціативу. Найважливіша справа з поставлених — правне значінне польських конституцій. Нам здаєть ся, що в сій справі більш правди в думці проф. Бершадського; що соймові конституції тоді тільки касували відповідні постанови Статута, коли обмовлено в їх тексті, що вони відносять ся й до в. кн. Литовського. Але підперти сю думку рішучо можна тільки студіями судової практики литовської. Історику цікаво не стільки, як стоїть справа в науці сегочасних юристів, а як було в державній і судовій практиці. Для перевірки сего питання, на моє переконанне, конституції 1588 р. не конче годять ся, бо статут увійшов у силу вже після їх ухвали (з р. 1589); треба більш уважати на конституції пізніщі. Так само судова практика цікавіша, аніж теоретична аналіза, в питанню про офіціяльне і правне значінне різних видань Статута — чи користали ся, і в якій мірі, яко джерелом правним, пізніщими польськими виданнями? Що до права спадку, то таке чи зныше становище питання не має великого практичного значіння, бо, як зауважив сам проф. Бершадський, право спадку в 8-м колїні „наближаєть ся до права неомежованого“, й значить — тільки в дуже рідких случаях може вийти з сего ріжниця.

М. Грушевський.

Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Комиссіей для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генераль-Губернаторѣ. Часть первая, т. IX, Київ, 1893, ст. 147+445.

Сей том Архіву є одно з юбілейних видань Комісії, надруковане на день сьвяткування пятьдесятилітнього юбілея. Між иньшими виданнями Комісії IX том безпосередне йде за т. VII,¹⁾ де зібрано полемічні твори православних проти унії та латинства; обидва томи видано під редакцією проф. київського університету С. Голубєва. IX том містить „*Λίθος, або Kamień... na Skruszenie... Perspektywę.. Kassiana Sakowicza .. przez pokornego oycę Eusebia Pimina*“ etc., надрукований зпершу р. 1644 в Києво-Печерський Лаврі; авторами єго був гурт київських вчених того часу, а редактором митрополїта Петро Могила. Писанне се важне тим, що барвистими фарбами обмальовує нам непорядки православної та уніятської церкви на Україні. Користуючись з „*Λίθος*“ д. Голубєв в своїй вступній розправі